

PILLANATFELVÉTEL

Ritkán fordul elő az, hogy nagy és vitatott kérdésekben külön megbízás és hivatalos felkérő nélkül születik átfogó elemzés. A jelen mű esetében vélhetőleg leginkább a helyzet hozta úgy, hogy tanulmánykötetnyi elemzés gyűlt össze a magyar tudományosság legfőbb intézményének állapotáról.

E kérdéseket a tudós közösség folyamatosan vitatja, bár e belső viták a döntéshozókat láthatólag nemigen befolyásolják. Néhány éve e lap hasábjain megjelent írásunkban (Csaba László–Szentés Tamás–Zalai Ernő, 2015, 1113–1137.) kifejtettek is lényegében visszhang nélkül maradtak. Az ott kifogásolt két fő mozzanat: a köztisztviselés visszaszorulása, valamint a tudományos teljesítmények szakszerűtlen kimutatása és az ebből adódó téves értékelések elterjedtsége még erősödött is.

E helyzetben külön is üdvözlendő az MTA szép új Humán Tudományok Kutatóházában 2018 januárjában számos akadémiai tag által bemutatott (és lényegében minden tudományterület akadémikus képviselője által megtisztelt) kötet megjelenése. A kiterjedt szerzőgárda túlnyomórészt az általunk jegyzett cikktől eltérő felfogásban készít látteleket az akadémiai állapotokról. A szerzők egyfelől történeti és funkcionális elemzést adnak (Jakab András, Mosoni-Fried Judit, Koi Gyula és Körtvélyesi Zsolt). Másrészt, tudományosteljesítmény-elemzést kapunk kvalitatív és kvantitatív szempontból (Soós Sándor és szerzőtársai, Pálinkó Éva). Harmadrészt, nemzetközi kitekintést kapunk a cseh, a lengyel, a román és az ukrán akadémia helyzetének és elmúlt negyed századának áttekintésével. Végül, negyedikként az MTA finanszírozását és általános helyzetét taglaló angol nyelvű írások is bekerültek e kétnyelvű kötetbe.

Egy rövid ismertetőben nyilván nem lehet feladatunk, hogy az egyes elemzés főbb következtetéseit visszaidézzük. A szerzők kritikailag szemlélik a magyar akadémiai gyakorlatot, a döntések egyre magasabb szintre csúszását (például az általuk nem taglalt intézet-konzolidációs folyamatban vagy az osztályoknak az intézetek és az Akadémiai Kiadó tekintetében egyaránt megszűnt szakmai felületei joga tekintetében, különös tekintettel a felelős vezetők kinevezésére).

A szerzők több oldalról bírálják a teljesítményértékelés hierarchikus és részben szubjektív rendszerét. Ehelyett szorgalmazzák a mérhető mutatók kiterjedtebb alkalmazását, valamint az angol nyelv általános jellegű alkalmazását a nagydoktori eljárásokban is. Kárhoztatják a megítélésük szerint rendies előjogként működő akadémiai és doktori illetmények rendszerét és a kutatóintézetek önálló pénzügyi működésének megszüntetését is (e nélkül a szakmai önállóság nem is értelmezhető).

A nemzetközi kitekintés kiemeli a hazai rendszer kétlelkűségét, a tudományirányító hivatal és a tudós társaság közti áthidalhatatlan ellentétet. Rámutatnak arra, hogy a mai magyar gyakorlat félúton van a szovjet korszakot átörökítő ukrán és a köztestületet az átmenet első szakaszában már felszámolt cseh gyakorlat között.

Egy ennyire szerteágazó és erőteljesen kritikai szemléletű könyv kapcsán számtalan ellenvetés tehető, amelyek közül ehelyütt csak néhányra térek ki. Egyoldalú az, ahogy a szerzők átveszik az MTA-t szovjet képződményként láttató – elterjedt, de hamis – politikai narratívát. Közismert, hogy a szocialista időszakban az akadémia a politikailag megbízhatatlan (de még vagy már nem emigrált) értelmiség karanténja volt, az intézetiek általában nem taníthattak. A hazai példánál maradva Kosáry Domonkos, Sólyom László, Kornai János, Kádár Béla vagy Györffy György említhető. Magam is emlékszem, amikor 1976-ban beléphettem a szerződéses akadémiai alkalmazottak közé, gyakornokként, a Titkársággal megszűnt: „Szentágotthai elvtárs nem elvtárs”.

Nem kerül szóba a finanszírozást sok szempontból elemző kötetben az sem, hogy az egyházakhoz hasonlóan elmaradt az akadémia kárpótlása, ami mindkét közintézményt az éves költségvetési alkuk és így a politikai befolyásolás veszélyének teszi ki. Nem kétséges, hogy vagyon juttatásával ez megoldható lenne/lett volna, például államkötvények formájában, ami nem kényszerítené sem az egyháziakat, sem a tudósok rendjét mondjuk az erdőbirtoklással járó feladatok megoldására, miközben a költségvetési sérülékenységi szint jelentősen csökkenne (Csaba, 2008). Az 1945-ben a 390 tag közül 45 jelenlétében politikai okokból kizárt tagok visszavételére csak töredékesen és ötletszerűen kerítettek sort, az 1949 után kizártaknál sem volt jobb az arány.

Végül háttérben marad az a közismert tény, hogy kis ország és sok egyetem mellett a habilitáció – az 1993-ban elfogadott, de ma is érvényben lévő felsőoktatási törvény szövege ellenében – nem volt képes átvenni az országos minőségbiztosítás funkcióját. Ez a gyakorlatban az átlátható eljárás szempontjából ma már egyedülálló akadémiai doktori címre maradt – lényegében minden tudományágban.

Ebben az összefüggésben különösen is fontos, hogy a kis országokban a nemzeti nyelv védelme és fejlesztése aligha kerülhet ki az Akadémia – alapítói által reá testált, és azóta senki által kétségbe nem vont – alapfeladatai közül. Ez sem valamiféle lehetetlen küldetés a mai világban. A nemzetközi megmértetés értelemszerűen az MTA doktori – és jó esetben az egyetemi tanári – cím és a taggá választás *előfeltétele kell hogy legyen, semmiképp se annak helyettesítője*. Amerikai egyetemek gyakorlatát belülről ismerve megkockáztatom: az angol nyelvűség *önmagában* semmiképp védelmet nem ad a belterjesség és a személyválogatás eluralkodása ellenében. Ezt a harcot bizony alkalmanként kell megvívniuk azoknak, akik a minőségért és a nemzetközi versenyképességért aggódnak, mint a kötet szerzői is.

E kötet szerkesztői szelet vetettek, és vélhetően vihart aratnak. De a mai helyzetet ismerve ez talán tisztító vihar lehet, nem pedig a minden időkben megbúvó politikai sandaság hivatkozási alapja.

(Jakab András – Körtvélyesi Zsolt [szerk.]: A Magyar Tudományos Akadémia helyzete és reformlehetőségei. Budapest: Osiris Kiadó, 2017, 275 o.)

Csaba László

az MTA rendes tagja

IRODALOM

- Csaba L.–Szentés T.–Zalai E. (2015): Mégis, kinek az Akadémiája? *Magyar Tudomány*, 176, 9, 1113–1137.
- Csaba László (2008): Egyház, társadalom, pénz. In: Ekler Andrea – Rosonczy Ildikó (szerk.): *Az év esszéi, 2008*. Budapest: a Magyar Napló kiadása, 176–196.